

1. Introducció

En aquesta comunicació tinc la intenció de tractar una possible solució al frec que es dona en la simbiosis entre la religió i una societat que té la intenció -sense saber molt bé què significa- de ser laica. Per això enfocaré el tema des del punt de vista del pragmatisme de James, filosofia que no intenta fonamentar, sinó mostrar el poc fonament d'algunes postures que pretenen demostrar quelcom indemostrable. D'altra banda, intentaré mostrar que alguns arguments que s'esgrimeixen contra la religió no son tant sòlids com es pensa o, dit d'una altra manera, es situen al mateix nivell que les creences religioses.

Cal dir, també, que tota la comunicació gira entorn al tracte del concepte epistemològic de creença i de la relació d'aquest amb la religió, la ciència, la demostració i el que constitueix una prova. Per tant, no tractaré, perquè ho dono per segur, que és necessari que els discursos de poder siguin controlats per tal que no esclafin les creences i les vides privades de les persones. Entenc com a discurs de poder tot moviment que ve dirigit des d'una institució i que té com a intenció dir com s'ha de viure i què està bé i què malament. Per tant, el que jo tractaré es previ a tota manifestació d'aquest tipus, donat que vull tractar la creença del subjecte particular, i com aquesta no pot ser tractada racionalment perquè és quelcom previ.

La comunicació està dividida en tres parts, a saber, la primera, on presento la filosofia de James, la segona, on extrec la meva conclusió sobre el pragmatisme aplicat al problema presentat en aquestes jornades, és a dir, com tractar l'evident frec que hi ha entre la religió -el creient en aquest cas- i la societat -en aquest cas no religiosa-, i la tercera, on ho enfoco tot cap al tema de la creença religiosa i la creença científica per tal de mostrar com els arguments que intenten eliminar el sentiment religiós no es basen en principis tant racionals com pensem

2. El pragmatisme

El pragmàtic és totalment liberal en tant que considera que una opinió no és més que una hipòtesi que es sustenta a partir d'una creença i, per tant, la importància i consideració és igual per a totes. Això, per descomptat, no perjudica el coneixement com a tal, sinó que flexibilitza les teories per tal que es pugui aprendre de tot. Els camps més específics estudien coses més específiques, però en àmbits més generals i/o especulatiu tot pot contribuir, tal i com diu James, a trobar una mica de llum enmig de la foscor. Naturalment, aquesta postura es planteja des de la perspectiva d'un empirista. James

mateix s'hi declara, encara que té un significat diferent a l'habitual. Ser empirista, per James, és posar-se unes ulleres per mirar els fets, una manera de desconfiar del que hi ha, però únicament per tal de contribuir a la veritat. No es renuncia a res, sinó que s'és més pessimista sobre la possibilitat d'arribar-hi i, per tant, s'intenta de totes les maneres possibles trobar indicis. Cap sistema és totalment segur o, dit d'una altra manera, cap sistema és totalment satisfactori. A diferència del racionalista, l'empirista mai està segur d'haver arribat a la *veritas* en tant que no hi ha un criteri de certesa totalment sòlid. I és que, per l'empirisme, seguint la tradició que va quedar assentada per Hume, certesa i veritat son quasi sinònimes, en tant que només un subjecte pot enunciar una veritat, i això únicament ho pot fer si té una certesa d'haver-hi arribat. Això també vol dir que l'empirista, i sobretot el pragmatista, considera l'error com una necessitat intrínseca de la cerca de la veritat, ja que tant l'error com l'encert es coneixen a partir d'un criteri de certesa. Aquesta és segurament una carrera infinita que requereix d'una comprovació i renovació continuada de tot el que es considera *ciència*, en tant que el pragmatista únicament té una visió incompleta del món, que augmenta per tot arreu¹. Un científic trobaria això que he dit fins ara com la manera que ell mateix treballa, perquè cal tenir clar que fa temps que s'ha vist que els resultats positius d'una investigació sempre son concrets, encara que la intenció sigui la d'explicar coses universals.

James defensa en la seva filosofia pragmatista que tot allò que pot ser proposat com a objecte de creença és una hipòtesi. Aquesta, afirma, pot, o bé estar viva si remet a una possibilitat real, o bé morta si no remet a cap possibilitat real. Si parlem d'una hipòtesi viva, aleshores podem trobar-nos que la decisió pot ser forçosa o evitable, així com important o trivial. Segons James, una hipòtesi genuïna no és més que una opinió viva, forçosa i important per al subjecte². Això és, que la decisió tingui un significat que impliqui l'anul·lació de la seva contrària i, a més, que tingui repercussió *de facto* a la vida³. James afirma que hi ha tendència a creure allà on hi ha disposició a obrar segons el que la creença marca⁴. Per tant, l'estat vital d'una hipòtesi -en el sentit de vida que James usa⁵- no és una propietat intrínseca, sinó únicament una relació amb la persona que la pensa. Això, en definitiva, és creure i, per tant, la prova també està en el subjecte mateix.

No s'ha de pensar en el pragmatisme com una defensa d'un relativisme, sinó una manera de

1. James. (2000). p. 206: "Del lado pragmatista sólo tenemos una edición inacabada del universo, creciendo por toda clase de lugares, especialmente en aquellos donde los seres pensantes están en acción."

2. James. (2004). pp. 12-14.

3. Íbid., p. 14: "Todo el que no acepte esa oportunidad única pierde el premio con tanta seguridad como si lo intenta y fracasa."

4. Íbid., p. 13: "La vitalidad máxima de una hipótesis significa disposición para obrar de modo irrevocable."

5. Íbid., p. 12: "Una hipótesis viva es aquella que remite a una posibilidad real para la persona a la que se le propone."

tractar un tipus de problemes dels quals, si es parteix de principis, com fa el racionalisme, no se'n pot treure l'aigua clara. Dit amb altres paraules, la pregunta que el pragmatisme es fa és: quines conseqüències es poden extreure d'acceptar, triar, una opció o una altre? Si no son les mateixes, no cal la discussió i, si son les mateixes, aleshores cal sospesar quina veritat s'adequa millor a les necessitats. Però això no s'ha de treure de context. Si dues seleccions no tenen les mateixes conseqüències simplement estarem dient que les dues hipòtesis tenen una relació evitable i trivial entre elles. Això és així, tal i com he dit abans, perquè, segons James, una hipòtesi que realment no deixi opció de no creure en ella, és aquella viva, forçosa i important per al subjecte. Si, per contra, es dona el segon cas, a saber, que les conseqüències no siguin les mateixes entre les dues possibilitats, aleshores s'ha de sospesar en els casos en què la correspondència entre el subjecte i la verificació és difícil de demostrar o, fins i tot, impossible.

James diu que els arguments que s'esgrimeixen quan es debat amb algú son sempre llençats a mode de reafirmació de la posició defensada, enlloc d'intentar fer efecte i, per tant, arribar a quelcom diferent que s'apropi a la veritat de la qüestió debatuda. I és així perquè el primer pas, el de creure, és previ a tot procés racional de caire reflexiu, és un acte passional, entès en el sentit *humeà* clàssic, que no té relació amb la raó, en tant que no hi ha comprovació ni correspondència⁶. El que acompanya pel darrera a cada opinió son volicions que s'enfronten a d'altres, però sense cap intenció d'arribar a cap altre conclusió, a part de formular l'afirmació que les conjuga totes en una forma estable i representativa. Déu, ateisme, agnosticisme, son noms que defineixen la voluntat que la realitat sigui d'una manera o altre. Però a la pràctica, és la pròpia convicció personal la que sosté la prova que fa tenir l'opinió sent, així, subjectiva⁷. Davant aquest panorama, el pragmatista entén que és molt més saludable tenir totes les opinions com a opcions possibles, en tant que comprèn que el món no està determinat *ante rem*, sinó que està en continu moviment i que res, ni el desastre ni la salvació, s'han decidit. Bona part de la decisió recau, doncs, en les nostres mans, en tant que és posant en joc les opcions, triant, que el món es va configurant. Per això el pragmatista proclama que bona part de la veritat recau en la nostra voluntat. Es pot creure, però no apostar per un camí entenent-lo com a segur, perquè el que ens ha

6. James. (2004). p. 22: "La tesis que yo defiando aquí, dicha brevemente, es ésta: *nuestra naturaleza pasional no sólo puede legítimamente sino que debe optar entre proposiciones siempre que se dé una opción genuina que, por su naturaleza, no pueda ser decidida sobre bases intelectuales; es decir, en esas circunstancias la afirmación <<no decidas, deja la cuestión abierta>> es ella misma una decisión de las pasiones -equivalente a decir sí o no- y comporta el mismo riesgo de perder la verdad*".

7. Íbid. p. 27: "Pero en la práctica la propia convicción de que la evidencia personal viene marcada por la objetividad real es sólo una opinión subjetiva más, añadida al montón."

portat a decidir caminar-lo serà la creença prèvia, formada per volicions pre-reflexives. És molt més assenyat, davant la impossibilitat de saber amb una certesa absoluta, creure i deixar creure, per tal que el coneixement creixi en totes les direccions en què pot fer-ho. I això és així perquè el procés pel qual nosaltres arribem a triar és el mateix que el de la resta de membres de la societat i, per tant, el conflicte d'opinions ha d'existir només com això, com a discussió, però sense censurar i respectant, en tant que no fer-ho implicaria que tenim raons objectives per eliminar alguna opció. Això adquireix molt més significat quan parlem de les creences religioses, en tant que cap dels àmbits que es dediquen a verificar poden usar els seus mètodes. Però també s'ha de mantenir en els camps comprovables, en tant que comprovar sempre és des d'una concepció concreta que, en el fons, ve també d'una creença sobre el que entenem com a verificació. Per tant, cal investigar, i al mateix temps comprovar els criteris que usem de verificació i, a la vegada, permetre que allò més dubtós pugui seguir el seu camí, en tant que l'acte de creure comporta bona part de fe i, contra aquesta, cap altre prova és mai prou forta com la que ha portat a un a tenir-la. Què és i com hem d'entendre el concepte de fe, és quelcom que tractaré més endavant.

3. Conclusions del pragmatisme

El criteri de veritat més seguit en epistemologia és el que Aristòtil va establir a la seva Metafísica. Aquest és, "*En efecte, és fals de dir que l'ens no és i que el no-ens és; i vertader que l'ens és i el no-ens no és*". Està clar que el problema d'aquesta concepció aristotèlica és el de saber quan hi ha aquesta correspondència entre el que afirmem i *l'estat de coses* sobre el qual proferim quelcom. L'epistemologia pragmatista és feble en alguns aspectes, sobretot si es té en compte que està supeditada a una gnoseologia de tall empirista. No obstant, quan el tema que es tracta és el de la creença religiosa que un subjecte té, no és possible un enfocament epistemològic i, per tant, s'ha de buscar una manera diferent d'enfocar el tema, sense entrar en una discussió sobre la veritat en clau verificativa a partir de la possibilitat de coneixement de, per exemple, Déu. Si volguéssim tractar la problemàtica d'aquesta manera no sortiríem mai del camp de la creença en el sentit d'hipòtesi epistemològica i cauríem, així, en l'error provocat de no adonar-nos que la creença no té constatació, si entenem aquesta com una prova externa al subjecte. La creença, com a moment previ a la reflexió, implica decisió i, si tenim en compte que la religió es queda en la creença i, per tant, és impossible demanar-li un tipus de prova que no entra dins del seu camp, és necessari traslladar-la a un altre terreny.

No obstant, fins i tot havent determinat això, cal veure que James té raó quan diu que es tendeix

a teoritzar sempre a partir de models fixos⁸. Parlem del malvat, i creem una figura, no d'un malvat, sinó del malvat en sí mateix. Parlem del creient religiós, per exemple, el catòlic, i situem com a model un membre de la branca o família més radical de l'Opus Dei o, pitjor encara, el del pobre ignorant que només pot trobar alguna comprensió del món si té una creença religiosa. Igual passa quan parlem de l'ateu o del científic, persones fredes que, no és que simplement no creguin, sinó que es veu que han decidit racionalment no creure. Bé, amb James, opino que poca gent és totalment una *ànima selecta* o una *ànima ruda*⁹.

A aquest fet, al que no tenim una postura realment definida i clara sobre tots els temes, cal afegir que, a més, cada vegada és més complicat estar assabentat de tot el que hi ha al nostre voltant. La velocitat a la que el nostre coneixement augmenta cap a totes les direccions ha fet que, els que abans eren doctes, ara siguin especialistes en camps molt concrets. Això implica, d'una banda, que sembla que la humanitat posseeix molt coneixement i, de l'altre, que un individu sap unes coses concretes i que, sobre la resta, simplement sap en diferents graus, però "ajudat" per la resta d'especialistes. Així doncs, quan sortim del nostre àmbit, únicament podem entendre el món a través dels qui han estudiat els altres aspectes d'aquest. Quan em prenc un medicament, quan vaig a l'advocat o quan demano que em reparin la rentadora, no faig sinó *confiar* en que el professional que m'està ajudant, que m'està ensenyant altres facetes de la realitat, ho faci correctament. Això no nega, per descomptat, que un mateix no pugui tenir nocions de mecànica, que hàgim llegit alguns tractats de dret o que coneguem els efectes d'una aspirina si tenim una hemorràgia, però està clar que l'especialista és qui coneix la matèria. En definitiva, amb les paraules de James, *la nostra fe és la fe d'alguí*¹⁰. La fe ha d'entendre's com la confiança que dipositem encara que no entenguem a on o a què porten les accions del professional.

No obstant, fins i tot en qüestions tan específiques, hi pot haver diverses opinions. Maneres de col·locar un endoll, per exemple. I aquestes opinions no vénen únicament del gremi de lampistes, de la mateixa manera que totes les consideracions que els ciutadans tenim sobre el que és just o injust entren plenament en la temàtica jurídica, encara que molts no som lletrats. Què vull dir amb això? Que em sorprèn que s'hagi arribat a nivells tan alts de tolerància, on es permet a tothom discutir sobre tot, però és tingui por a tractar els problemes metafísics de caire religiós.

8. James. (2000). pp. 66-67.

9. Íbid. p. 61: "Ahora bien, como acabo de señalar, en filosofía pocos somos puros y simples bostonianos de paso distinguido y pocos somos tipos duros de las Montañas Rocosas. La mayoría de nosotros anhela las cosas buenas de unos y otro lado."

10. James, W. (2004). p. 20: "Nuestra fe es fe en la fe de alguien -y en las grandes cuestiones en mayor medida-."

4. Final

Recapitulant el dit fins ara, es pot extreure que la meua argumentació gira entorn a la necessitat de la creença, així com de constatar que aquesta, *de facto* es dona a la nostra vida diària. Moltes de les decisions més crucials de la nostra vida les fem a partir de la fe entesa com una confiança, que dipositem en el coneixement d'altres persones. Així, molts dels nostres actes quotidians es basen en automatismes que es redueixen a una gran confiança en l'entorn i en el coneixement dels altres.

Dit això, toca plantejar una pregunta important: en qui tenim *fe* quan creiem? O, en qui recau la decisió de creure o no, per exemple en la vida després de la mort? Jo penso que la *fe* queda plasmada en la nostra decisió, sempre conduïda per altres volicions que marquen el camí a seguir.

Ja he esmentat més abans que es tendeix a treballar a partir de models estàtics, sent un d'ells el del creient analfabet, pre-il·lustrat, que ha estat manipulat per les institucions religioses. I això pot ser cert. És clar que les institucions, els discursos de poder, manipulen i fan creure. I uso “creure” en el sentit de seguir una hipòtesi pel simple fet que hi tenim fe. I aquí s'ha d'entendre analfabet en el sentit epistemològic i no pas de condició social, ja que al llarg de la història hi ha hagut persones de tots els estrats socials que han posat en dubte els dogmes establerts. Però també s'han donat casos de grans mentalitats que es podrien encaixar dins el model fix del científic fred i ateu i que, curiosament, eren creients. Penso en Galileu, Newton i Einstein, per exemple. Això podria acabar conduint cap a la conclusió que, o bé aquests científics eren uns analfabets o que, en el fons, quan parlem de creença, i sobretot la religiosa, s'ha de parlar en altres termes. Tots som analfabets en alguna cosa, podem creure-hi o no, però el fet de fer-ho no implica res sobre el nostre estat cognoscitiu. El científic pot creure en una hipòtesi en el sentit que té proves directes que confirmen la seva creença inicial, i a la vegada creure que hi ha un Déu que tot ho disposa, en el sentit que creu perquè no té proves que confirmen la seva creença inicial. Sigui com sigui, la creença és independent del coneixement que acompanya la racionalitat, encara que el coneixement no és independent d'aquesta creença inicial. En aquest cas concret, el científic estaria cercant la veritat d'un aspecte del món, mentre confia, té fe, en els altres especialistes que estarien fent el mateix que ell i, alhora, tindria les seves respectives creences sense constatació sobre altres temes a què la seva especialitat no dóna resposta. Entre elles, la religiosa. Ho expressa molt bé Eugeni d'Ors a *Introducción a la vida angélica*, en fer referència a Swedenborg, qui, recordem-ho, va significar per a Kant el motiu o l'ocasió d'escriure els *Somnis d'un visionari*. Cito Ors (Ors. p. 94.): “*Para el juicio rutinario, a Emmanuel Swedenborg, sabio naturalista hasta un momento determinado de su existencia, se le derriten los sesos al llegar a él, y empieza entonces a disparatar*

sobre cosas celestes... Consultadas las fechas, se advierte, sin embargo, cómo el autor que explica lo que ha visto y oído en cielo e infierno es, simultáneamente, el creador de la moderna cristalografía y el que descubre la conexión del Sol y de su sistema con la Vía Láctea. Compatibilidad, pues, de la Sapientia angelica de divino amore con el saber científico más concreto y hasta con la práctica discreción en el ejercicio de las funciones técnicas y de los cargos políticos”.

Atés que encara no hi ha proves concloents sobre, per exemple, l'origen de l'univers o l'existència de vida després de la mort, el pragmatista diria que és absurd negar qualsevol de les opcions. Si tenim en compte, a més, que sobre la primera creença, l'origen de l'univers, es reflexiona de diferent manera en religió i en la ciència, i que la segona, la de la vida després de la mort, és un tema que la ciència no toca, sembla que la disputa no és epistemològica, sinó passional i pre-reflexiva.

De la mateixa manera, moltes persones, més o menys estudioses, i sobretot en els nostres temps, creuen o no en les diferents ofertes que hi ha al mercat a partir de les moltes variables que únicament coneix cada un d'ells. No cal ser fred per creure, en el sentit de tenir proves que semblen conduir cap a una veritat objectiva, ni ser un analfabet per creure en el creacionisme, en el sentit de fer-ho perquè no hi ha proves. Només son dues maneres de respondre al mateix, a saber, a l'origen de l'univers i del món. Les dues opcions responen a dues necessitats, a dues proves subjectives que, com a tals, difícilment es poden suprimir. Crec que l'única manera que això pugui passar és que una prova, una explicació, ens convenci més que el que creiem fins el moment i, això, no és reflexiu. No obstant, encara que no ho podem provocar, sí que podem crear les condicions de possibilitat per tal que una persona discerni i trii. Això únicament es pot aconseguir amb una educació que mostri totes les opcions, així com la possibilitat d'afirmar i negar sense cap perjudici. Tots els arguments que declaren que la religió evita el correcte desenvolupament de les capacitats de discernir, son del mateix estil que els que va usar la religió per no ensenyar altres doctrines, a saber, opinions basades en volicions pre-reflexives. No hi ha arguments científics ni racionals que puguin desmentir el sentiment religiós i, per tant, no hi ha proves que puguin mostrar que aquestes creences son un error.

El pragmatisme ofereix possibilitats de convivència entre diferents creences, en tant que entén que aquestes son justament això, opinions pre-reflexives. Calen persones que pensin per elles mateixes i que puguin triar, sí, però l'èxit s'ha de calcular amb la tria davant de totes les opcions. Si es tria, vol dir que hi ha opcions, si es condiciona a que no es trii, on és la tria?

Bibliografia

- Aristóteles. (1982). *Metafísica*. (edición trilingüe). Madrid: Editorial Gredos.
- James, W. (2004). *La voluntad de creer*. Madrid: Ediciones Encuentro.
- James, W. (2000). *Pragmatismo*. Madrid: Alianza Editorial.
- Ors, E. d'. (1986). *Introducción a la vida angélica*. Madrid: Editorial Tecnos.